

Toni Cavanagh Johnson, Ph.D.

Děti a sexualita

Porozumění přirozeným a problémovým projevům

Toni Cavanagh Johnson, Ph.D.

Děti a sexualita

Pro činnost Občanského sdružení Rozum a Cit jsme si zvolili motto: „Nasloucháme s citem, pomáháme s rozumem.“ Věříme totiž, že jedině pokud budeme vám, náhradním rodičům, pozorně naslouchat a pokud spolu povedeme rozhovor o potřebách vašich dětí a vašich rodin, mohou vzniknout smysluplné a přínosné projekty.

Již před dvěma, třemi lety jsem začala uvažovat o ediční řadě praktických studijních materiálů pro náhradní rodiče. O takových „pěstounských kuchařkách“. O materiálech, ve kterých byste kromě odborného náhledu na danou problematiku našli praktické návody a inspirace. Těší mě, že se nám v rámci projektu „Program doprovázení pěstounských rodin“ podařilo prvních pět titulů této ediční řady vydat. Zvolili jsme témata, která jsou také předmětem našich seminářů a která jsou snad i vašimi nejžehavějšími tématy.

Děkuji projektovému týmu a zejména autorům, že vám můžeme tyto první příručky nabídnout. Přeji vám přínosné čtení.

Jaroslava Málíková
ředitelka OS Rozum a Cit

V ediční řadě praktických materiálů pro náhradní rodiče najdete také příručky, které se věnují následujícím tématům:

Úvod

Tato příručka je upraveným a českým poměrům přizpůsobeným překladem dvou publikací americké autorky T. C. Johnson, Ph.D. Autorka se dlouhodobě a na mezinárodní úrovni zabývá problematikou sexuálního zneužívání dětí a oblastí sexuality u dětí obecně.

Příručka by měla posloužit jako rádce pro všechny, kteří přicházejí do styku s dětmi mladšími 12 let, jejichž chování je v určitém směru sexualizované. Tedy např. pro rodiče, pěstouny, sociální pracovníky, vychovatele v dětských domovech či pracovníky dalších odborných zařízení a volnočasových center, psychology, pracovníky ve školství, zdravotnictví a jiné.

Termínem „sexualizované projevy“, se kterým se budete v příručce velmi často setkávat, máme na mysli různorodou škálu projevů, které nějakým způsobem souvisí s intimními partiiemi, a to na širokém kontinuu od projevů běžných a u dětí přirozených, jako je např. dětská zvědavost při poznávání těla a pohlavní odlišnosti, či her zaměřených na prozkoumání těla, až po projevy nějak problematické, jako je např. osahávání druhých lidí či nadměrné zabývání se intimními partiiemi. U dětí lze někdy jen těžko rozlišit, jde-li o projevy zdravé a přirozené, nebo zda signalizují nějakou poruchu, problémy či reakci na trauma. V dalším textu věnujeme velkou pozornost odlišení projevů „přirozených a zdravých“ od „znepokojujících“ až po ty, které si žádají „vyhledání odborné pomoci“. Důležité je rozpoznání možného sexuálního zneužívání dítěte, které může být v pozadí některých sexualizovaných projevů a jehož přehlédnutí by mohlo způsobit pro další vývoj dítěte velké problémy. V další části se dozvíte některé užitečné rady, co dělat a jak pomoci, projevuje-li se dítě v určitém směru sexualizovaně. Příručka dále uvádí, kdy a kam se v případě potřeby obrátit pro radu, či pomoc.

Věříme, že vám tato příručka bude dobrým pomocníkem v základní orientaci v oblasti dětské sexuality.

Mgr. Lucie Zemánková, klinický psycholog

Přirozené a zdravé sexuální chování

Asi u 40 až 85 % dětí se v určitých rysech sexualizované chování projevují ještě před dovršením 13 let (Finkelhor, 1983; Friedrich, 1991; Gil & Johnson, 1993; Goldman & Goldman, 1988; Haugaard & Tilly, 1988; Johnson, Huang a kol., 2004; Larsson & Svedin, 2001). Následující text přispívá k porozumění míře přirozeného a zdravého sexuálního chování u dětí malých až do věku nástupu puberty a porovnává ho se znaky chování, které lze považovat za problémové.

Co by měl vědět každý, kdo přijde do kontaktu s dětmi, jejichž chování má některé sexualizované rysy

1. Většina projevů vztahujících se k intimitě u malých dětí je přirozená a zdravá. To, co bychom mohli nazvat jako sexuální zvědavost, tedy chování a hry zaměřené na intimní tematiku, je přirozenou součástí dětského vývoje.

Přirozené a zdravé objevování lidské sexuality a pohlavní identity v dětství je především procesem získávání informací, v němž děti mezi sebou prozkoumávají části lidského těla jeho pozorováním a dotýkáním se (např. hra na doktora), případně si osvojují základní rozdělení rolí dle pohlaví (např. hra na domácnost). Děti, které se zapojují do přirozené a zdravé sexuální hry, jsou přibližně stejného věku, jsou ve stejném vývojovém období a jejich hra vzniká na základě touhy po objevování. Vzájemné sexuální hry se mohou objevit i u sourozenců, avšak většina podobných aktivit se odehrává mezi kamarády venku či ve škole. Jednotlivé jevy sexuálního chování se vzájemně odlišují svojí povahou a četností a objevují se v určitých vývojových fázích dítěte. Dětská pohlavní zvědavost by měla být vyvážená zájmem o jiné běžné aspekty jejich života. Přirozené a zdravé sexuální objevování může někdy vyústit v pocit nepatřičnosti, ale nemělo by v dítěti zanechat závažné pocity viny, studu, strachu, vzteku či napětí. Je-li dítě přistiženo při takovém chování a vyzváno k zastavení podobných aktivit, zpravidla jej – alespoň před zraky dospělých - omezí. Projevy dítěte při sexuální hře by měly být „bezstarostné“ a „spontánní“. Dítě většinou zjistí, že dotýkání se vlastních genitálií přináší příjemné pocity, některé děti pocítují i vzrušení a některé mohou dosáhnout až orgasmu, nicméně toto se vyskytuje spíše u dětí starších, které vstupují do puberty.

Abyste získali představu, co je obvyklé a co lze u dítěte očekávat, je užitečné hovořit s dalšími rodiči nebo osobami, které pečují o děti podobného věku. Vlastní zážitky z dětství se nedoporučuje brát jako normu pro přirozené dětské sexuální chování v dnešní době. V současnosti je otázka sexu a sexuality ve společnosti daleko více zastoupena, a děti tak mají větší znalosti a přehled o sexuálním chování, než tomu bylo dříve. To však ještě neznamená, že dítě všemu v této oblasti rozumí.

2. Sexualizované chování u dětí se vyskytuje na kontinuu od projevů přirozených po ty, které lze považovat za nějak problematické.

Dříve převládal názor, že sexuální problémy u dětí jsou podobné povahy jako u dospělých. Lidé nedokázali nahlížet rozdíl mezi sexualitou dítěte a dospělého. Tento nedostatek vedl ke srovnávání sexuálních problémů dětí a dospělých. Až podrobnější studium dětských sexuálních problémů vedlo k většímu porozumění. Nyní víme, že existují děti s různou závažností sexuálních problémů, a i když se dítě dopouští sexuálního obtěžování, jde o zcela odlišný případ než u dospělého.

Existuje kontinuum sexualizovaného chování u dětí, od přirozených projevů až k sexuálnímu zneužívání jiných dětí. Většina sexuálních projevů u dětí je, jak již bylo řečeno v 1. bodě, přirozená a zdravá, nicméně u některých i malých dětí se mohou vyskytnout projevy, které lze považovat za problematické. Takové děti můžeme rozdělit do tří skupin: a) děti sexuálně reagující, b) děti, které se výrazně věnují vzájemným sexuálním hrám, c) děti, které sexuálně obtěžují jiné děti. Je důležité vědět, že některé (i když zdaleka ne většina) děti byly sexuálně zneužívány, a proto se tak projevují. Jindy je příčinou to, že děti byly vystaveny příliš velké míře „dospělé“ sexuality.

Děti, které jsou **nadměrně sexuálně vzrušivé**, mají tendenci k takovým projevům i v přítomnosti dospělých. Je možné odklonit situačně jejich pozornost k jiné činnosti, často se však znovu k problematickému projevu vrátí. Zpravidla tyto děti sexuálně stimulují sami sebe, někdy se však stane, že svůj sexuální zájem obrátí na druhého a to i dospělého člověka. V takovém případě však nepoužívají žádný nátlak ani násilí. Na první pohled se sice takové chování může jevit jako obtěžování. Pokud však dotyčný odmítne spolupracovat, tyto děti dále dotyčného nenutí a snaží se pro svou „hru“ získat někoho jiného. V jádru tohoto chování je zmatek, strach nebo úzkost z lidské sexuality, tedy projevy, které mohou být v dítěti pevně zakořeněné. Dítě se skrze toto chování snaží porozumět a zvládnout nejistotu, snížit napětí. Některé děti, které byly sexuálně zneužité, se snaží zpracovat tento traumatický zážitek skrze to, že se stejným způsobem chovají k jiným dětem či dospělým. Sexualizované chování dětí je často vyústěním napětí, strachu, pocitů viny či zmatenosti, které dítě prožívá. Často lze rozpoznat, co bylo „spouštěčem“ tohoto chování. Některé děti popisují zážitky, které by se daly charakterizovat jako sexuální vzrušení, ale je to spíše výjimečné. Tato skupina dětí je ze všech tří zdaleka nejvíce.

Sexuální projevy dětí z druhé skupiny: **děti, které se výrazně věnují vzájemným sexuálním hrám**, jsou časté. Mohou se objevovat čistě ze zvyku a mohou pokrývat celé spektrum sexuálního chování dospělých. Tyto děti bývají nedůvěřivé, zraňované nebo opomíjené dospělými, a proto se upínají především na jiné děti. Chybí-li dítěti pevný a jistý citový vztah s dospělým, nemá-li v něm dostatečnou oporu, jsou sexualizované projevy způsobem, jak zvládnout pocity opuštění, zanedbání a strachu. Tyto děti obvykle nemívají pevný citový vztah k ostatním dětem ani k dětem, se kterými provozují sexuální hry. Sexuální chování jim slouží jako náhražka za nenaplněný citový vztah a snižuje pocit osamělosti. Sexuální projevy je většinou těžké zastavit, jelikož tyto děti je nepovažují za něco špatného, ale spíše za způsob, jak si získat větší blízkost a pocit bezpečí. Mohou ostatní děti přemlouvat, ale nevyvíjejí nátlak. Nachází si k sobě partnery, kteří s nimi spolupracují dobrovolně, kteří se také cítí osaměle a kteří s nimi dokáží „udržet tajemství“ před rodiči nebo jinými vychovateli. Některé

tyto děti zažívají sexuální vzrušení, avšak většina nikoli. Jedná se o druhou největší skupinu dětí s problematickými sexuálními projevy, avšak je jejich podstatně méně než dětí „sexuálně reagujících“.

Třetí skupinou jsou **děti, které sexuálně zneužívají jiné děti**. Je u nich zřetelný nárůst problémového chování během vývoje. Jejich myšlení a chování je ovlivněno silnými nejistotami z lidské sexuality a tendencí ji spojovat s agresí. Tyto děti, aby dosáhly cíle, používají (pokud neatakují dítě velmi malé, které nerozumí, co po něm vyžadují) přímý nátlak, jako např. uplácení, podvádění, manipulaci nebo psychické či fyzické vydírání. Fyzický nátlak není až tak obvyklý, protože tyto děti si vybírají spíše děti v nějakém ohledu slabší či zranitelné – vývojově opožděné, sociálně izolované či citově deprivované. Tyto oběti mohou být mladší, stejně staré, ale i starší. Tito dětští zneuživatelé se i v jiných oblastech chovají často impulzivně a agresivně. Některé děti jsou sexuálně zneužívány. Děti, které sexuálně zneužívají, mají problémy i v dalších oblastech svého života. Dětských sexuálních zneuživatelů je velmi málo, ale v okamžiku, kdy dojde k odhalení problému, je nezbytné vyhledat odbornou pomoc.

3. Děti, které sexuálně zneužívají jiné děti, by neměly být ztotožňovány s dospělými, kteří jsou pachateli sexuálních deliktů. Chování dětí nelze v žádné oblasti ztotožňovat s chováním dospělých; tím méně pak v oblasti sexuální. Ve společnosti je zakořeněné, že dětští sexuální zneuživatelé jsou jen menšími kopie-mi dospělých sexuálních násilníků. Základní rozdíl je v tom, že všichni dospělí, kteří provozují sexuální aktivity s dětmi, jsou pachateli sexuálního zneužívání. Dospělí pachatelé mají zkušenosti se sexuálním vzrušením a snaží se ho docílit, zatímco u dětí to neplatí. Pedofilové jsou lidé, jejichž objekty sexuálního vzrušení jsou primárně děti, zatímco děti žádné primární objekty sexuální přitažlivosti nemají. Mnoho dospělých páchajících sexuální delikty hledají oběti, nad kterými mají převahu, kde mohou uspokojit svou potřebu nadřazenosti, síly a kontroly. U dětí se tento důvod vyskytuje jen velmi sporadicky. Většina dětí, které sexuálně obtěžují jiné děti, touto cestou ventiluje svůj pocit strachu nebo zranění. Dospělí jsou si vědomi toho, že provozování sexu s dítětem je nelegální a trestné, což je zakotveno v trestním zákoníku. Toto téměř žádné dítě neví. Většina dětí má povědomí o tom, že dávat najevo sexuální projevy u nich není zcela v pořádku, avšak neoperují s termíny jako „illegalita“, „amorálnost“ nebo „trestní odpovědnost“. Tvoří si úsudek na základě toho, co by jim nejspíš řekli rodiče nebo učitelé, kdyby je přistihli.

4. Je důležité, aby rodiče či jiné osoby, které o děti pečují, je za sexuální projevy netrestali a neodsuzovali. Dospělí zaujímají k sexualizovaným projevům dětí často velmi negativní postoj. Je však důležité si uvědomit, že děti jsou malé a citlivé. Reakce dospělých se tak nutně odrazí v jejich postoji k sexualitě, v jejich

sebevědomí a pohlavní identitě. Dospělý by měl pociťovat, které v něm dítě vyvolává – vztek, rozčarování nebo zmatek, probrat se svým partnerem, jinými dospělými nebo nejlépe s odborníkem. Příčina sexualizovaných projevů dítěte může ležet zcela mimo dítě. Např. je-li dítě sexuálně zneužíváno, mohou být sexualizované projevy způsobem, jak se s tímto traumatem vyrovnává nebo či touto cestou jen kopíruje chování dospělého. Dítě tedy nelze za takové chování vinit či trestat.

5. Dospělí by neměli zaměňovat vlastní sexuální pocity, představy a projevy s dětskými. Termín „dětí se sexualizovanými projevy,“ se kterým tato příručka pracuje, může být matoucí. Projevy, o kterých se zde u dětí zmiňujeme, jsou sice „sexuální“ v praktickém slova smyslu, ale oproti dospělým je rozdíl v tom, že děti v nich onu „sexualitu“ nevidí. Termín „sexualizované projevy“ je zde používán zjednodušeně, přesnější by bylo uvádět „projevy, které se vztahují k sexu a sexualitě“. Dospělých, kteří mají zkušenosti s orgasmem před dvanáctým rokem života, je méně než 20 % (Johnson, Huang, Simpson & Doonan, 2004). U dětí v předpubertálním věku sexuální aktivita většinou není nástrojem k vyjádření touhy po sexuálním uspokojení, jako spíše snahou po objevování lidského těla, příp. pohlavních rozdílů. Některé děti tvrdí, že se jejich pocity při tomto „objevování“ blíží skutečnému sexuálnímu vzrušení, ostatní je popisují jako divné nebo zábavné, někteří popisují jakési chvění, jiní jsou zase vzrušení jako při každé činnosti, kterou pokládají za cosi zakázaného. Některé děti, především ty, jejichž sexuální vývoj je poznamenán nepříjemnými zážitky ze strany dospělých, popisují tyto pocity jako nepříjemné, nepohodlné, matoucí nebo dokonce děsivé.

Přestože sexuální projevy dětí mohou vypadat jako u dospělých, děti většinou nemají zkušenosti se stejnými erotickými podněty jako dospělí. Tato informace je velmi důležitá pro posuzování situace. Některí dospělí jsou pohoršeni pocitem, že dětské sexualizované projevy doprovázejí stejné myšlenky a pocity jako u dospělých, následkem čehož na tyto děti pohlížejí s opovržením.

Většina malých dětí si nepřipouští myšlenku, že jejich chování je „sexualizované“ ve smyslu, v jakém to chápeme my. V zájmu dítěte není dobré posuzovat jeho chování jako „sexualizované“, lepší je brát každý projev samostatně – např. „dotýkání se penisu,“ „drážďení genitálií“ apod. Mluvit s dětmi o sodomii, znásilňování, orálním sexu, felaci apod. ničemu nepomůže; pouze je to zmatek, poznamená jejich chování a přesvědčí dospělé o tom, že dětský a jejich pohled na sex a sexualitu je totožný.

6. Sexualizované projevy jsou často pouze dočasné povahy. Za pomoci odborníka se často podaří nežádoucí projevy odstranit. Výzkumy potvrzují, že sexualizované projevy (a to i ty, které jsou spojené s osaháváním druhých u dětí) nepokračují zpravidla do dospělosti (Chaffin, Letourneau & Silovsky, 2002).

Tato domněnka vznikla z toho, že lidé stále zaměňují dětské sexualizované projevy s dospělými pachateli sexuálních deliktů a jsou přesvědčeni, že jakmile dítě začne se sexuálním obtěžováním, již v něm nepřestane.

Je nutné dodat, že přestože u většiny dětí tyto sexuální projevy v období puberty a dospělosti mizí, existuje určité procento dětí, u kterých projevy přetrvávají. Tito tvoří onu rizikovou skupinu. Je třeba tyto děti identifikovat a zamezit v dalším pokračování sexualizovaných projevů.

7. Problémy v sexuálním chování jsou pouze jednou částí celkového chování dítěte. Sexualizované projevy dítěte by neměly přehlušit chování jako celek, a to jak u dítěte samotného, tak u rodiče. Někteří rodiče jsou sexualizovanými projevy svého dítěte nadměrně zaujati, protože takové chování u svého dítěte zcela odmítají, a často v důsledku toho přehlíží osobnost dítěte jako celek.

8. Problémy v oblasti sexuality, či vážné dlouhodobé následky v důsledku sexuálního zneužívání dítěte nejsou nutnou podmínkou. Naneštěstí mnoho lidí věří, že prakticky u všech sexuálně zneužívaných dětí se v průběhu života vyvinou vážné dlouhodobé problémy. Tento postoj vede k pocitu beznaděje, což má na oběť sexuálního zneužívání nepříznivý dopad a nedává šanci k uzdravení. Zda se dítě bude schopné vyrovnat se sexuálním zneužíváním, záleží na celé řadě okolností – na věku a osobnosti dítěte, na podmínkách, za kterých k sexuálnímu zneužívání docházelo a jak bylo následně po odhalení jeho blízkým okolím ošetřeno. Nejdůležitější ze všeho je porozumět zkušenosti dítěte z jeho úhlu pohledu a nepřístupovat k němu jako k „beznadějnému případu“.

9. Není pravda, že většina sexuálně zneužívaných dětí bude zneužívat jiné během dětství, dospívání nebo dospělosti. Je vžitá mylná domněnka, že ze sexuálně zneužívaných dětí automaticky vyrůstají násilníci. Díky tomuto obecně rozšířenému názoru je právě na zneužívané děti pohlíženo s určitou obavou a nedůvěrou, jako na rizikové osoby (Friedrich & Chaffin, 2000).

10. Ne všechny děti se sexualizovanými projevy jsou či byly zneužívané. Dříve se mělo za to, že pokud se dítě projevuje sexualizovaně, jedná se nutně o následky sexuálního zneužívání (Friedrich a kol., 1992). Některé tyto děti skutečně sexuálně zneužívané jsou. V takovém případě je velmi důležité tyto děti podchytit a dále s nimi za spolupráce odborníka pracovat na zvládnutí velmi závažného traumatu, kterému byly vystaveny. Naštěstí většina dětí, které se projevují sexualizovaně, zkušenost se sexuálním zneužíváním nemá (Drach, Wientzen, Ricci, 2001; Friedrich, 2002; Silovsky & Nice, 2002). Existuje mnoho podnětů, které ovlivňují vývoj problematického chování u dětí, a skutečné sexuální zneužívání (je-li na dítěti páčáno) je jen jedním z nich. Většina pocitů (zmatení, napětí, strach), které způsobují problémové chování, se v dítěti objevuje jako následek vlivu prostředí, v němž žije.

11. Hlavní zdrojem sexualizovaných projevů u dětí je vedle dosavadních zkušeností s touto oblastí také vliv prostředí, v němž žijí, případné zkušenosti se zanedbáváním, či domácím násilím. Děti se sexualizovanými projevy prožívají v oblasti sexu a sexuality značný zmatek, či strach nebo napětí. Prvním krokem k řešení nežádoucích projevů by měla být stabilizace jejich prostředí a poskytnutí přirozených vzorů se kterými by se mohly identifikovat. Děti by se měly cítit bezpečně a klidně, naučit se znát hranice intimity.

12. Pokud se dítě setkalo s různými formami sexuálního zneužívání, dospělí by mu měli naslouchat, aby odhalili, co je spouštěcím faktorem k sexualizovaným projevům dítěte. Všechny formy sexuálního zneužívání dítěte jsou trestné a pro dítě škodlivé. Nelze doporučit vypíchnout pouze jednu formu sexuálního zneužívání, kterou považujeme za nejvíce klíčovou. Tato forma nemusí totiž nutně odhalovat ty nejzávažnější příčiny frustrace dítěte. Lidé někdy automaticky považují sexuální zneužívání za hlavní zdroj problémů dítěte a zapomínají na ostatní okolnosti, které mohou být pro dítě přinejmenším stejně důležité. Je nezbytné nedělat ukvapené závěry ohledně toho, co dítě ovlivňuje nejvíce. Pokud jsou děti svědky domácího násilí, je tato okolnost velmi často důležitým faktorem, který ovlivňuje jejich vlastní způsob, jak samy ventilují vztek, řeší problémy, spojují sexualitu s násilím.

13. Pro zdravý vývoj dítěte je nezbytný fyzický kontakt. Dotýkání se, objímání a pusinkování může mít pro dítě se sexualizovanými projevy výjimečný význam. Doporučuje se velká obezřetnost a respekt k dodržení hranice intimní zóny dítěte. Děti se sexualizovanými projevy si mohou fyzický kontakt nebo pusu na dobrou noc zpočátku vykládat totiž chybně. Je vhodné s dítětem přiměřeně k jeho věku, klidně a laskavě promluvit a snažit se o takový kontakt, který je oběma příjemný. Např.: „Není mi příjemné, když mě tak moc tiskneš, lépe je to takhle:....“ Nebo jindy: „Tahle pusa se mi nelíbí, takhle se nepusinkují děti. Dej mi jenom malou pusu, takhle:....“

Pokud rodič čte dítěti pohádku a dítě se přitom dotýká jeho intimních míst, může okomentovat, zatímco mu jemně odsouvá ruku: „Je mi nepříjemné, když se mě dotýkáš tady, nelíbí se mi to. Můžeme se ale třeba držet za ruku, když tu takhle spolu sedíme.“ Jednoduché, stručné pokyny, podávané klidným a vyrovnaným hlasem pomáhají dítěti pochopit, co po něm rodič žádá.

Děti se sexualizovanými projevy si také mohou brát příklad z jiných dětí, které sexuální problémy nemají.

Viděli dítě, že se jeho rodiče běžně objímají při návratu domů (z práce apod.) a dávají si pusu, bude to na něj mít pozitivní vliv. Avšak pokud míra fyzického či sexuálního kontaktu mezi rodiči před dítětem překročí příslušnou mez, může to mít účinek přesně opačný.

14. Vztahy, které vznikají v dětství, jsou pro zdravý vývoj dítěte klíčové. Má-li dítě zkušenost se sexuálním zneužitím, případně s rozpadem vztahu rodičů ze sexuálních důvodů, ze zanedbávání, či z důvodu domácího násilí nebo jinak agresivního chování jednoho z rodičů, výrazně to ovlivní jeho identifikaci s rolí sebe jako ženy/muže a s rolí pohlavní identity a sexuality v oblasti lidských vztahů. Nejlepší způsob, jak pomoci dětem utvořit si zdravé vztahy v dospělosti, je být jim vlastním vzorem. Takový vzor je plný lásky, péče a pochopení, poskytuje dítěti pocit bezpečí a důvěry, upřednostňuje potřeby dítěte před svými.

15. Děti se sexualizovanými projevy potřebují pomoc zdravých dospělých osob, mají-li se zbavit nežádoucích projevů, nahradit mylně vytvořené domněnky a chování v oblasti sexu a sexuality zdravým a k věku adekvátním způsobem. Rodiče dětí se sexualizovanými projevy mohou sami potřebovat pomoc, zvláště to platí v případě, jestliže má dítě zkušenost se sexuálním zneužíváním. Lze doporučit obrátit se na specializovaná zařízení – psychology a psychiatry pracujícími s touto problematikou.

Co může ovlivnit sexualizované projevy u dětí?

Individuální rozdíly mezi jednotlivými dětmi se projevují ve všech formách chování, tedy i v oblasti sexuality. Dětský zájem o sex a sexualitu se může velmi lišit – od velkého zájmu přes mírný až po vůbec žádný. Věk dítěte, míra stresu, násilí a sexuálních projevů v rodině či sexuální zneužívání, které bylo na dítěti páčáno, i čas strávený v institucionální péči mohou formy a četnost sexualizovaných projevů dítěte ovlivnit (Friedrich, Fisher, Broughton, Houston & Shafran, 1998). Sexuální projevy u dětí a míra akceptace tohoto chování mohou být dále ovlivněny velikostí místa, v němž rodina žije, sousedskými vztahy, věkem sourozenců a mírou jejich zájmu o sexualitu, a v neposlední řadě i rodičovskými, náboženskými, sociálními a kulturními normami.

Které faktory kromě těch, které jsou považovány za přirozené a zdravé, mohou mít podíl na sexualizovaných projevech dítěte?

Problémové sexualizované chování se může projevit u dětí, které:

- Nerozumí tomu, co vidí v televizi, na videu, DVD, v časopisech, nebo na internetu a v počítačových hrách.
- Nejsou pod dostatečným dohledem ze strany dospělých, děti ponechané o samotě se mohou dostat do společnosti lidí, kteří je vystavují příliš velké míře „dospělé“ sexuality.
- V okolí dítěte je sexualita hlavním tématem.
- Žijí v prostředí, které je nadměrně sexualizované: rodičovské konflikty ohledně sexu, sexuální žárlivost partnerů, sexualizovaná řeč, narážky, vtipy o lidské sexualitě, sexualizované komentáře k druhým lidem, sexuální gesta, nelichotivé sexualizované poznámky o mužích a ženách, pornografické materiály, které rodiče (jiní lidé) před dětmi sledují či jsou ponechány v dosahu dětí.
- Žijí v prostředí, kde se dodržuje jen malá nebo žádná míra soukromí fyzického, intimního i psychického. Např.: dveře v koupelně nejdou zamknout; děti se dozvídají detaily o sexuálním životě a problémech svých rodičů. Rodiče nerespektují dospívání a věk dítěte – nevhodně se ho dotýkají, komentují jeho tělo a vyspívání. Děti jsou nucené k nadměrně intimním projevům k lidem, kteří jim jsou nesympatičtí, bez ohledu na to, že se v takové situaci necítí dobře. Před vstupem do koupelny se neklepe. V domácnosti dochází k otevřeným sexuálním projevům.
- Jsou zneužívány k uspokojení potřeb jednoho z rodičů, které mohou překračovat až do sexuální roviny. Děti mohou plnit roli „náhradního partnera“ – tzn. spát s rodičem v jedné posteli, být obeznámeni s jeho problémy nebo s ním trá-

vit mnoho času nakupování, chozením do kina atd. Rodič tak uvádí dítě ve zmatek, co se týče jeho role, chování a projevů. Nemusí se jednat o na první pohled jasný případ sexuálního zneužívání; naopak, často jde o zneužívání skryté nebo o zneužití na psychické rovině. Dítě může cítit míru sexuálního napětí mezi sebou a rodičem.

- Žijí s rodiči, kteří se oddávají sexuálním „hrátkám“ po požití alkoholu nebo jiných návykových látek bez ohledu na přítomnost dětí.
- Žijí v prostředí, kde je sex spojován s agresivitou: dochází například k hádkám ohledně sexu, vynucenému sexu nebo používání hrubých a násilných slov.
- Žijí v prostředí, kde se sexem „platí“ za drogy nebo kde je sex používán jako nástroj k vydírání.
- Jsou fyzicky nebo psychicky zneužívány (příp. zanedbávány či týrány).
- Jsou svědky fyzického násilí, především v rodině, přílišné žárlivosti nebo nedůvěry ohledně sexu.
- Jsou nuceny k pozorování intimních partií nebo samotného sexuálního aktu za účelem vzrušení či pobavení ostatních.
- Jsou pozorovány nebo fotografovány nahé za účelem sexuálního vzrušení druhých (mohou být rovněž násilím přinuceny zúčastnit se sexuálního aktu).
- Jsou sexuálně zneužívány – přímo fyzickým kontaktováním, či nuceny k masturbaci druhého.
- Jsou fyzicky nebo hormonálně odlišné od ostatních dětí.

Další faktory, které se někdy vyskytují spolu se sexualizovanými projevy u dětí, jsou: nízká socioekonomická úroveň, nedostatečně vřelý vztah pečující osoby, či celá řada dalších stresujících faktorů (Friedrich, 2002; Friedrich & Fehrer, 2004).

Je-li psychické a fyzické soukromí dětí běžně porušováno, může to u nich na nevědomé rovině vést k pocitům úzkosti ze sexuality, což se může projevit ve zvýšeném zájmu o sexualitu. Některé děti jsou vystavovány „dospělé“ sexualitě v takové míře, že tyto poznatky nedokážou přirozeně začlenit do svého vlastního, průběžně se vyvíjejícího pohledu na sex. Tyto děti se mohou na základě vzniklého napětí, úzkosti či ve snaze porozumět těmto zkušenostem uchýlit k sexualizovaným projevům.

Dvacet charakteristik problémového sexualizovaného chování u dětí

Následující body mohou posloužit v případě, kdy se zdá, že sexualizované projevy u dítěte mohou vyžadovat odborné posouzení. Splňuje-li chování dítěte některou z následujících charakteristik a rodič či jiná osoba pečující o dítě pro to nemá rozumné vysvětlení, bylo by vhodné obrátit se na kvalifikovaného odborníka v oblasti dětské sexuality nebo problematiky sexuálního zneužívání dětí. Podmínkou práce s dětmi je citlivě vedený rozhovor, který bere v úvahu okolnost, že dítě může být zmatené z věcí týkající se sexu a sexuality, stejně jako další možné příčiny. Obzvláště důležité je vést rozhovor s dítětem velmi citlivě, máme-li podezření na to, že bylo sexuálně zneužíváno. V takovém případě každé necitlivé zacházení či dokonce obviňování dítěte, nedůvěra v to, co nám sděluje či přehlížení těchto skutečností může mít na zdravý vývoj dítěte velmi nepříznivý vliv.

1. Dítě nemá ke své hře vhodného společníka.

Sexuální hry mezi dětmi jsou rozšířením klasických her. Jestliže platí, že děti si obecně rády hrají s dětmi, se kterými vychází dobře, platí to i o sexuálních hrách. Protože jsou si vědomé faktu, že otevřené sexuální hry jsou tabu, vybírají si přátele, kteří dovedou udržet tajemství.

2. Projevy sexuality se objevují u dětí, které jsou různého věku či na odlišné vývojové úrovni.

S výjimkou případu, kdy v okolí nejsou žádné děti stejného věku, vybírá si většina dětí stejně staré kamarády. Děti vývojově opožděné si mohou chtít hrát spíše s mladšími dětmi, protože jsou na stejné vývojové úrovni. Stejně tak je tomu u dětí méně sociálně zdatných. Abychom mohli určit zda jsou projevy sexuality mezi různě starými dětmi problematické, je důležité vyhodnotit, zda má dítě možnost stýkat se s vrstevníky, na jaké vývojové úrovni se nachází a jaké byly jeho předchozí vztahy k dětem. Zjednodušeně bychom mohli říct: čím větší věkový rozdíl mezi dětmi je, tím větší důvod ke znepokojení.

3. Projevy sexuality jsou v nerovnováze s jinými oblastmi života a zájmů dítěte.

Děti se zajímají o vše, co se děje v jejich okolí, od toho, jak vychází slunce, až po to, jak přišly na svět. Dětské zájmy jsou přelétavé, což platí i o sexualitě. V jednu chvíli je jejich sexualita nesmírně zajímavá, ale za chvíli se začnou starat třeba o to, jak funguje pračka, nebo jak vytočit rodiče. Je-li dítě příliš zaujato otázkami ohledně sexuality, je to důvod ke znepokojení, stejně jako v případě, že dítě preferuje masturbaci před aktivitami, které jsou jeho věku přirozené.

4. Děti, které mají příliš mnoho znalostí ohledně sexuality a jejich chování se v tomto směru podobá spíše chování dospělých.

Jak děti vyrůstají, dozvídají se o sexu a sexualitě z televize, filmů, časopisů, od rodičů, příbuzných, ze školy a od ostatních dětí. Tyto znalosti se zpravidla bez problému začlení do celkového obrazu dětského sexuálního vývoje; lze to chápat jako další přirozený a zdravý zájem. Je-li dítě nadměrně vystaveno sexuálnímu chování, pornografii, nebo dokonce přímému sexuálnímu zneužívání, může se stát, že se bude zajímat nebo že bude mluvit o věcech souvisejících se sexem, o kterých by ve svém věku vůbec nemělo vědět.

5. Dítě se v sexuálním chování podstatně liší od svých vrstevníků.

Četnost a typ projevů dětské sexuality záleží v určité míře na prostředí (domov, sousedství, kultura, region), ve kterém dítě vyrůstá, na postoji, který k sexu zauímají jeho rodiče a sourozenci, a na chování jeho vrstevníků. Pokud se sexuální projevy dítěte výrazně liší od projevů jeho vrstevníků, je to důvod ke znepokojení.

6. Nežádoucí sexuální chování dítěte pokračuje i přes zřetelný požadavek přestat.

Děti dospělým v řadě oblastech odmítají, dospělí sami jsou ve výchově nedůslední, co se ale týče sexuality, velmi rychle děti pochopí, že zabývat se otevřeně sexualitou je jakési tabu. Většina dospělých je zajedno v tom, že je třeba omezovat dítě v sexuálních projevech, někteří s tím však nesouhlasí, což může podpořit tyto projevy u dětí.

Pokud dítě pokračuje v sexualizovaných projevech před zraky dospělých i přesto, že bylo jasně vyzváno k tomu, aby to nedělalo, či dokonce bylo za to potrestáno, může to být vědomé nebo nevědomé „volání o pomoc“. Když děti takto „volají“, mohou v tom vytrvat tak dlouho, dokud jim dospělí nezačnou věnovat pozornost nebo nezačnou řešit příčiny problému.

Některé děti mají tendenci, když zažívají nějaký stres, stáhnout se do ústraní. Během této chvíle se mohou věnovat sexuálním aktivitám, které jim pomohou od pocitu úzkosti. Pokud se děti takto chovají, nemusí si být vědomy toho, že je to chování nežádoucí. Sexuální projevy mohou pro dítě znamenat únik ze stresu, toto chování tedy může pokračovat i přes výzvy k jeho zastavení.

7. Dítě není schopné se sexualizovanými projevy přestat.

Některé děti pociťují stálé nutkání k sexuálním projevům, přestože za ně byly napomenuty nebo potrestány. Tento druh chování je často odpovědí na věci, které se kolem nich dějí, nebo na pocity, které v nich ožívají traumatické, bolestivé, příliš živé nebo nesrozumitelné vzpomínky. Dítě může reagovat masturbací nebo jinými sexuálními projevy, ať už o samotě, nebo s jinými dětmi či dospělými. Skrývání těchto projevů není schopné. Sexuální chování, které je reakcí na strach, napětí nebo pocit viny, často neodpovídá běžné úrovni. Toto chování je způsobem, jak

se vypořádat s pocity, které mají na dítě zdrcující dopad, a děti si ho nemusí být zcela vědomy.

Dosud není zcela potvrzené, ale může se jednat i o to, že některé děti, které pociťují nutkavou potřebu sexuálního chování, mají zvýšenou hladinu hormonů, či jsou fyziologicky odlišné nebo v důsledku stresu dochází u nich k biologickým či chemickým reakcím v mozku, které ho k tomuto chování nutí.

8. Jiné děti si stěžují na sexualizované chování dítěte nebo jsou jím nevhodně ovlivňovány.

Děti si obvykle stěžují, když je něco obtěžuje, vadí, je jim nějak nepohodlné. Pokud si malé dítě stěžuje na sexuální projevy ze stran jiných dětí, signalizuje to, že mu takové chování vadí a mělo by se to brát vážně. Jde-li o přirozenou a zdravou sexuální hru, obě děti s ní souhlasí, nikomu o ní neřeknou a hrají si takto dobrovolně. Je poněkud nepravděpodobné, že by jeden žaloval na druhého; nicméně pokud se toto stane, je to důvod ke znepokojení.

Pokud jsou děti stejně staré, na stejné vývojové úrovni a společná hra je baví, jsou stížnosti většinou pouze ve formě provokace, kterou není třeba řešit, ale je dobré sledovat, zda hra zůstává pro děti zábavou a nedochází k použití nátlaku.

9. Sexualizované projevy dítěte jsou směřovány vůči dospělým.

Děti objímají dospělé a dávají jim pusy. To jsou v zásadě buď spontánní projevy náklonnosti, nebo jim to rodiče sami řekli. Pokud se dítě dospělého dotýká stále a tyto doteky překračují běžnou společenskou normu a nabývají podoby spíše dospělého sexuálního chování, nebo pokud dítě dospělého bere jako sexuální objekt, či ho přímo sexuální kontakt žádá, je to důvod ke znepokojení.

10. Malé děti ještě neznají svoje práva, případně nerespektují práva druhých.

Většina rodičů učí své děti, co je jejich fyzické, psychické a intimní soukromí podle svého vlastního příkladu. Ve školním věku mají pojem soukromí vlastního či druhých již zažitý. Jsou-li děti vychovávány v prostředí, kde dochází k narušení hranic jejich soukromí, ať už jde o soukromí psychické nebo fyzické, může se stát, že se tato nepsaná pravidla nenaučí.

11. Sexualizované projevy dítěte jsou čím dál častější, intenzivnější nebo naléhavější.

U přirozených a zdravých sexuálních projevů dítěte platí, že se nevyskytují příliš často a většinou k nim dochází, aniž by o tom ostatní věděli. Už od základní školy se děti snaží stále více skrývat svoji sexualitu před dospělými. Pokud tyto projevy narušují soukromí ostatních, jejich intenzita se zvyšuje a dítě je neskrývá před dospělými, je to důvod ke znepokojení.

12. Dítě si spojuje sexuální zážitky s intenzivním pocitem viny, studu, strachu nebo napětí.

Děti pohlížejí na sexualitu zpravidla bezstarostně, spontánně, pošetile a se smíchem, avšak v některých případech, kdy je dítě přistiženo dospělým, v něm může následná odezva vyvolat pocit trapnosti nebo viny. Nicméně tyto pocity jsou ve své podstatě odlišné od intenzivního pocitu hlubokého studu, viny, strachu nebo napětí u dítěte, které je nuceno či uplácano k sexuálnímu chování, nebo je neadekvátně vystaveno sexuálnímu chování dospělých, nebo zejména v součinnosti s agresivními projevy.

13. Dítě se vytrvale a intenzivně věnuje „dospělým“ sexuálním projevům s jinými dětmi.

Děti obvykle projevují, i když pouze příležitostně, určité formy sexuálního chování ze zvědavosti či touhy po objevování. Některé děti, které se cítí osamělé, se mohou obracet na jiné děti, aby nebyly samy – takové děti jsou často citově deprivované, dospělí pro ně nejsou dostatečným zdrojem lásky a péče. Pokud se dítě setkalo se sexuálními projevy nebo se naučilo, že sex rovná se starat se o někoho, může se pokusit použít právě sex jako cestu k překonání své osamělosti a opuštěnosti (viz s. 24).

14. Děti dráždí genitálie zvířat.

Tato oblast se týká převážně dětí venkovských, které mohou častěji přijít do takového kontaktu se zvířaty, nicméně takové chování je velmi zřídkavé. Pokud se takové kontakt se zvířaty u dítěte opakují, nebo pokud dítě tímto zvířeti ubližuje, je to důvod ke znepokojení.

15. Děti zcela běžným věcem, kontaktům s druhými přiřkládají sexuální význam.

Dítě si např. říká: „Ona chce být moje holka“ nebo „Ten myslí na sex“ bez jakéhokoli zřejmého signálu z druhé strany. Pokud dítě vidí v běžných situacích sexuální náznaky častěji než jeho vrstevníci, nebo pokud bere lidi jen jako sexuální objekty, je to důvod ke znepokojení.

16. Sexualizované projevy dítěte způsobují psychickou nebo fyzickou bolest buď jemu samému, nebo ostatním.

Pokud zájem dítěte o sex a sexualitu obtěžuje ostatní nebo narušuje jejich soukromí, je to důvod ke znepokojení. Způsobují-li sexuální projevy dítěte fyzickou bolest buď jemu samému, nebo ostatním, jde o vážný problém.

17. Dítě používá sex jako prostředek k ublížení druhému.

Pokud se dítě doma naučí spojovat sex s bolestí, zklamáním, zraňováním, žárlivostí nebo jinými negativními jevy, může ho začít používat jako zbraň. Vulgární,

obscénní slovník a gesta mohou stejně jako osahávání sloužit dítěti jako způsob pomsty. K tomu často dochází v rodinách, kde se vyskytuje domácí násilí.

18. Sexualizované projevy dítěte doprovází verbální nebo fyzické vyjádření vzteku.

Ve zdravém prostředí je objevování a vyjadřování sexuality spojeno s příjemnými pocity. Doprovázeli-li sexuální aktivitu či vyjadřování dítěte verbální nebo fyzická agrese, jde o naučenou reakci. V podstatě lze říci, že děti, které se takto chovají opakovaně, byly svědky případů verbálního nebo fyzického násilí blízkých lidí, kteří o dítě pečují. Opakované sledování takových projevů ve filmu může mít na dítě negativní dopad, ale mnohem více devastující je vliv domácího prostředí. Pokud dítě vidí své rodiče, jak v afektu používají vulgární sexuální výrazy nebo gesta, naučí se to od nich.

Mluví-li dítě sprostě, děje se tak zpravidla mezi jinými dětmi a mimo doslech dospělých. Užívá-li malé dítě sexuálně vulgární výrazy, je to důvod ke znepokojení.

19. Výmluvy dětí ohledně svých sexualizovaných projevů jsou nelogické.

Je-li dítě při něčem přistiženo, často se snaží vymyslet nějakou omluvu, aby se vyhnulo obvinění a zodpovědnosti. Je užitečné vyzorovat, zda jsou jeho zdůvodnění, popření viny a obhajoba vždy stejné (při všech negativních projevech), nebo zda používá pro sexuální prohřešky jiné výmluvy. Pokud se malé děti vymlouvají na ostatní nebo pokud odmítají přijmout zodpovědnost za nepatřičné sexuální projevy, je to důvod ke znepokojení.

20. Dítě spojuje sexualizované chování s donucováním, nátlakem, uplácením, manipulací nebo vyhrožováním.

Zdravé objevování dětské sexuality se může projevovat škádlením nebo „troufalostí,“ naproti tomu nezdravé zahrnuje používání psychického nebo fyzického nátlaku nebo nucení jiných dětí k sexuálnímu chování. Děti, které mají k takovému chování sklony, si mohou najít „oběť,“ která je psychicky nebo fyzicky zranitelná a bezbranná. Přestože jsou takové případy u malých dětí vzácné, mohou existovat děti, které používají sex jako zbraň k šikanování druhých.

Tabulka sexualizovaných projevů u dětí

Pokud je chování dítěte charakterizováno jedním nebo více z 20 výše popsaných projevů, je to důvod ke znepokojení. Je důležité vědět, kde se dítě takto projevuje, jak se k těmto projevům dostalo a jaký je vztah mezi zúčastněnými osobami, aby bylo možné posoudit závažnost každého případu.

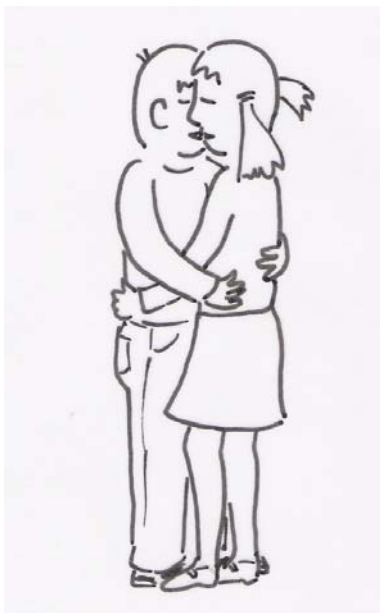
Následující tabulka znázorňuje sexuální projevy u průměrně inteligentních dětí a popisuje každý projev ve zdravé a přirozené míře, v míře, kdy je již důvod ke znepokojení a projevy, které vyžadují okamžité řešení. Inspirací pro následující tabulku je výzkum Friedricha (1998), který se ptal matek na sexuální chování, kterého si u svých dětí všimly.

Tato tabulka neslouží k určení, zda je dítě sexuálně zneužíváno. Děti, jejichž chování odpovídá kterémukoliv řádku v kterémkoliv sloupci v tabulce, mohou být sexuálně zneužívány, ale také nemusí.

Chování popsané v *prvním sloupci* pokrývá předpokládané rozpětí dětských sexuálních projevů. Toto rozpětí je široké; některé děti se mohou podle následujících příkladů chovat, některé nemusí, ovšem pokud chování dítěte obsahuje převážnou většinu popsaných projevů, je to taktéž důvod ke znepokojení.

Chování zaznamenané ve *druhém sloupci* popisuje projevy vlastní dětem, které se na svůj věk a vývojovou úroveň příliš zabývají otázkami sexu a sexuality. Pokud se dítě chová podle více nastíněných příkladů, nebo pokud toto chování pokračuje i přes zásahy rodičů, či jiných pečovatelů, doporučuje se kontaktovat odborníka.

Chování popsané ve *třetím sloupci* poukazuje na děti, které mají v oblasti sexuality velké nejistoty. Tyto děti mohly, ale nemusely, přijít do kontaktu s nějakou formou sexuálního zneužívání. Dítě může například žít v prostředí, v němž je jeho vnímání sexuality pokřivené nebo spojené s agresivitou, což může mít za následek, že není schopno zdravého projevu. Dítě se tak projevuje na základě těchto nejistot, což může vyjádřit nevhodnými prostředky. Doporučuje se konzultace s odborníkem kvalifikovaným v oblasti dětské sexuality a sexuálního zneužívání.

Projevy sexuality u dětí

Přirozené a zdravé	Znepokojující	Nutno vyhledat pomoc
Objevuje rozdíly mezi muži a ženami, chlapci a dívkami.	Neustále se ptá na pohlavní rozdíly i poté, co mu byly tyto otázky zodpovězeny.	Při rozlišování rolí mužů a žen si počíná agresivně, vztekne, či je smutné, příp. nenávidí své/opačné pohlaví.
Ptá se na intimní partie, plození dětí a sexuální chování; porod.	Ptá se stále i poté, co mu rodiče všechny dotazy zodpověděli na úrovni příslušné jeho věku; je na něm vidět napětí nebo strach z věcí okolo sexuality.	Ptá se lidí, kteří nepatří do rodiny, poté, co mu rodiče zodpověděli všechny dotazy; má na svůj věk příliš rozsáhlé znalosti ohledně sexu a sexuality.
Dívá se na obrázky nahých lidí.	Je fascinováno obrázky nahých lidí.	Masturbuje nad obrázky nahých lidí, příp. je ukazuje jiným.
Zajímá se o rození dětí, příp. starání se o ně.	Neustále si touží hrát s malými dětmi; či přesvědčuje sebe nebo okolí, že bude mít dítě.	Dává najevo vztek nebo strach z dětí, rození nebo jejich plození.
Využívá možnosti dívat se na nahé tělo.	Upřeně pozoruje nahé lidi, přestože jich už vidělo mnoho.	Žádá lidi, aby se svlékli, příp. se je snaží násilím svléci.
Dívá se na intimní místa druhých lidí.	Zírá na intimní partie druhých, kteří dávají najevo, že je jim to nepříjemné.	Tajně sleduje intimní partie i poté, co bylo mnohokrát přistiženo.
Hraje si „na domácnost,“ rozlišuje rodičovské role.	„Osahává“ jiné děti oblečené i poté, co mu to rodiče zakázali.	Osahává jiné děti nahé, předstírá nebo realizuje pohlavní styk (bez oblečení), či orální sex. Vynucuje si sexuální kontakt na jiném. dítěti nebo dospělém.

Přirozené a zdravé	Znepokojující	Nutno vyhledat pomoc
Při hře „na doktora“ zkoumá těla jiných dětí, včetně intimních partií.	Hraje si „na doktora“ se zaměřením na intimní místa příliš často a s příliš velkým zaujetím i poté, co mu to rodiče zakázali.	Nutí jiné děti, aby se svlékly a hrály si „na doktora“.
Hraje hry se sexuálním podtextem (se stejně starými dětmi).	Chce hrát tyto hry s o hodně mladšími nebo staršími dětmi.	Násilím nutí jiné děti k sexuálním hrám, které jsou jim nepříjemné.
Předstírá druhé pohlaví.	O svém vlastním pohlaví se vyjadřuje velmi negativně.	Nenávidí/bojí se vlastního pohlaví.
Porovnává vlastní genitálie se stejně starými kamarády.	Chce porovnávat vlastní genitálie s o mnoho staršími nebo mladšími lidmi.	Vymáhá na ostatních, aby mu ukázali jejich intimní partie.

Přirozené a zdravé	Znepokojující	Nutno vyhledat pomoc
Dává pusy členům rodiny, příp. si je nechává dávat.	Francouzské líbání; mluví s ostatními o sexu; bojí se objímání a líbání od dospělých; na projevy náklonnosti reaguje znepokojivě, úzkostně; dává pusy lidem, kteří nejsou členy rodiny.	Mluví o sexu s cizími dospělými, příp. se před nimi chová nevhodně; fyzický kontakt s dospělým způsobuje dítěti nebo dospělému pocit neklidu, strachu nebo napětí.
Dotýká se „intimních míst“ členů rodiny či dětí.	Dotýká se „intimních míst“ dospělých, kteří nejsou členy rodiny, cizích dětí nebo rodinných příslušníků poté, co bylo vyzváno, aby to nedělal; říká ostatním, aby se ho dotýkali.	Využívá záminek či násilí, aby se mohlo dotýkat „intimních míst“ dospělých, příp. vyžaduje, aby se druzí dotýkali na „intimních místech“ jeho; vyžaduje orální, anální nebo vaginální sex.
Je rádo nahé; ukazuje svoje pohlaví.	Chce se předvádět nahé před lidmi i poté, co mu to rodiče jasně a opakovaně zakázali.	Odmítá se oblékat, ukazuje se; poté, co mu to bylo zakázáno, ukazuje „intimní místa“ před lidmi tajně.
Dotýká se/dráždí vlastní genitálie při přebalování, při usínání, když je nervózní, vzrušené nebo vystrašené.	Pokračuje v dotýkání se/dráždění genitálií před jinými lidmi i přes jasné výzvy k zastavení; dráždí si genitálie o různé předměty, nábytek.	Dotýkáním se/drážděním genitálií si nahrazuje běžné dětské aktivity, příp. se při tom zraní; používá jako náhražku jiných dětských aktivit.
Erekce.	Přetrvávající erekce; nebo strach z ní.	Bolestivá erekce; zranění způsobené snahou potlačit erekci.
Někdy ze zvědavosti zkoušel vložit si nějaký předmět do genitálií/konečnicku.	Vkládá sobě nebo druhým předměty do genitálií/konečnicku i poté, co mu/jí to rodiče zakázali.	Při vkládání předmětů do svých nebo cizích genitálií/konečnicku používá násilí, zraňuje sebe nebo druhé.

Přirozené a zdravé	Znepokojující	Nutno vyhledat pomoc
Zajímá se o vlastní vyměšování.	Rozmazává opakovaně fekálie po zdech nebo podlaze; močí mimo toaletu.	Opakovaně si hraje s fekáliemi nebo je rozmazává, záměrně močí mimo toaletu i po zřetelných výtkách rodičů.
Vyžaduje soukromí v koupelně nebo při převlékání.	Jeli přistiženo při převlékání, je velmi naštvaný.	Vyžaduje velmi neoblomně soukromí; jeli mu odporováno, chová se agresivně, či je vystrašený.
Používá „neslušná“ slova pro intimní partie, sexuální hygienické aktivity.	Používá „neslušná“ slova doma i poté, co mu to rodiče jasně zakázali a sami mluví slušně.	Používá „neslušná“ slova mezi lidmi a doma po mnoha zřetelných výtkách; či po problémech ve škole.
Povídá si o sexu s přáteli; rozumí výrazu přítel/přítelkyně.	Mluvení o sexu dostává dítě do problémů; má sklony idealizovat všechny vztahy.	Sex a sexuální činnosti jsou pro něj obvyklým tématem hovoru, díky čemuž se opakovaně dostává do problémů.
Rádo poslouchá a vypravuje „sprosté vtípy“; občas napodobuje „sexuální“ zvuky.	Je příliš zaujato sprostými vtípy nebo vydáváním zvuků (vzdychání, sténání atd.).	Je stále zaujatý sprostými vtípy nebo vydáváním zvuků i přes „vyloučení“ ze školního kolektivu (ze strany kamarádů).
Přikresluje genitálie lidským postavám buď kvůli uměleckému vyjádření, nebo proto, že postavy jsou zachyceny nahé.	Přikresluje genitálie jen některým nahým, příp. oblečeným postavám; genitálie jsou vzhledem ke zbytku těla disproporční.	Genitálie jsou nejdůležitější věcí na obrázku; kreslí motivy soulože, skupinového sexu, sexu se zvířaty, sadismu nebo masochismu.
Zajímá se o rozmnožování zvířat.	Dotýká se genitálií zvířat.	Sex (náznaky sexuálního chování) se zvířaty.

Je moje dítě sexuálně zneužíváno?

Dříve se věřilo, že pokud je chování dítěte v nějakém směru sexualizované, jedná se vždy o následky sexuálního zneužívání (Friedrich, 1997; Friedrich a kol., 1992; Slusser, 1995). Po důkladném studování tohoto problému můžeme nyní tvrdit, že to nemusí být vždy pravda. Některé děti, které se chovají tak, jak je zaznamenáno v posledních dvou sloupcích tabulky, skutečně sexuálně zneužívány jsou, ale u většiny tomu tak není (Drach, Wientzen a kol., 2001; Friedrich, 2002; Silovsky & Nice, 2002). Jak jsme již popsali dříve, je mnoho faktorů, které ovlivňují vývoj problematických sexualizovaných projevů u dětí a skutečné sexuální zneužívání je jen jedním z nich.

Zároveň je však důležité zmínit, že děti, které byly sexuálně zneužité, mohou vykazovat i jiné problémy než pouze problematické sexualizované chování. Sexuální zneužívání provází celá řada nespécifických projevů, jejichž souvislost se sexuálním zneužitím nemusí být na první pohled zřejmá. Tyto děti mohou být např. úzkostné, bojácné, stažené do sebe nebo naopak výbušné a agresivní, mohou být velmi úzkostné na vlastní hygienu, v otázce intimity či mohou mít odmítavý postoj k vlastnímu tělu atp. Záleží na řadě faktorech, kdy a jak se u dítěte sexuální zneužívání odhalí – roli hraje osobnost dítěte, způsob a dlouhodobost sexuálního zneužívání, osobnost pachatele, jeli osobou dítěti blízkou či cizí, vnímavost okolí k problémům dítěte atp. Není výjimkou, že se sexuální zneužívání odhalí až po mnoha letech, řada dospělých pak dítěti nevěří. Je pro ně nepochopitelné, že by se dítě světilo až po takové době. Vzhledem k obtížnosti rozpoznání této problematiky a zároveň k závažnosti dopadu sexuálního zneužívání na další vývoj dítěte je velmi vhodné při jakékoli nejistotě či podezření vyhledat odbornou pomoc. Některé kontakty na odborníky uvádíme v závěru příručky.

Stávají se z obětí sexuálního zneužívání jeho pachatelé?

Výzkumy nepotvrzují, že z dětských obětí sexuálního zneužívání se stávají zneuživatelé. Přestože existuje zvýšené riziko, že takové děti budou v dospělosti častěji přicházet do konfliktu se zákony, z většiny obětí sexuálního zneužívání se žádní násilníci nestanou (Widom, 1994). Průzkum zabývající se problematikou sexuálního zneužívání odhaluje skupinu takových obětí, které vykazují nějaké symptomy (Kendall-Tackett, Williams & Finkelhor, 1993; Sirles, Smith & Kusama, 1989).

Sexuálně zneužívané děti mívají méně symptomů než děti mentálně postižené (Friedrich, 2002; Young, 1992). Faktory, které mohou snížit negativní dopad sexuálního zneužití, jsou: povaha incidentu, osobnost dítěte (dobré mechanismy zvládnutí) nebo vliv prostředí, v němž dítě vyrůstá (blízká osoba, která mu dokáže pomoci a podpořit ho) (Widom, 1994).

Rodiče, kteří mají pocit, že se z obětí sexuálního zneužívání nutně stávají násilníci, se někdy vůči svému dítěti chovají odlišně, například se ho nedotýkají, neobjímají ho, nemazlí se s ním a nelíbají ho, nebo vidí za každou jeho aktivitou nežádoucí chování, případně jsou stále ve střehu k zastavení sexuálních aktivit. To může mít velmi nepříznivý vliv na sebepojetí dítěte a může v dítěti přerůst až v pocit, že je „špatné“ nebo „nepotřebné“. Neexistuje žádná publikovaná literatura, která by říkala, že by se z obětí sexuálního zneužívání nutně museli stát násilníci, pokud je s nimi zacházeno s respektem a důvěrou, pokud je jim poskytnuta terapeutická podpora, jsou chráněni před dalšími projevy násilí a pokud jim jejich rodina a blízcí lidé poskytují vhodné a zdravé prostředí.

Udělejte z domova bezpečné místo

Klíčem k nápravě problematických sexualizovaných projevů dítěte je vytvoření optimálního prostředí, v němž se dítěti dostane citové podpory a zdravého fyzického a sexuálního vývoje za asistence pečlivých, podporujících a empatických rodičů. Je důležité eliminovat každý z bodů uvedených níže, stejně jako všechny situace uvedené v předchozí části.

Jak dítěti zajistit prostředí k zdravému sexuálnímu vývoji?

Vyvarujte se následujícího:

- Ponechání v dosahu dítěte pornografických materiálů, příp. přístup na internetové stránky a chaty s erotickým obsahem.
- Ponechání dítěte sledovat televizní pořady se sexuální tematikou. Pořady v televizi jsou nyní velmi touto problematikou prosyceny, jejich sledování zdravému vývoji dítěte neprospívá. Také filmy a pořady, v nichž se objevuje agresivita, násilí a jiné formy destrukce, působí značný zmatek v hodnotovém systému dítěte, což ústí v pocity napětí, úzkosti či strachu. Je nutné zajistit dohled nad tím, co dítě sleduje.
- Dále je nevhodné před dětmi vtípkovat o sexu, sexuální poznámky a narážky, příp. používání vulgárních sexuálních výrazů.
- Škodlivý vliv má dále na dítě agresivní chování ať už v podobě slovní, či fyzické, které je navíc spojené s eroticky zabarvenými výrazy nebo narážkami. Spojení agrese a sexuality vyvolá v dítěti strach, pocit ohrožení, že v jeho okolí bude docházet k násilí. Řada dětí se sexuálními projevy má osobní zkušenost s takovou situací. Samo dítě pak může reagovat sexualizovaným chováním či agresí, příp. kombinací obou forem.
- Intimní sexuální kontakt rodičů v přítomnosti dítěte je nežádoucí, a to i pokud dítě spí.

Vymezení optimálních hranic

- Podpořte zdravý vývoj dítěte nastavením vhodných „domácích“ pravidel: (a) vytvoření a respektování „soukromé zóny“ každého člena rodiny, v níž má právo na absolutní soukromí; (b) dodržování hranic prostoru, v němž každý může dělat soukromé věci, aniž by byl vyrušován; (c) dodržování práva na soukromí v koupelně, při převlékání a spaní; (d) „intimní místa“ jsou soukromá; (e) ponechat právo na vlastní myšlenky; (f) nehádat se před dítětem; (g) dítě má právo sdílet informace o sobě samém pouze s tím, koho si vybere; (h) být pro dítě osobou, ke které má důvěru – naslouchat mu, poskytnout mu bezpečí, prostor pro vyjádření jeho potřeb (i) respektovat hranice adekvátního fyzického kontaktu; (j) nikdo není zesměšňován na základě toho, jak vypadá, co si myslí,

nebo jak se chová; (k) dodržování slibů; (l) mít své chování vždy pod kontrolou. Vyvarovat se opilosti, rvaček, hraní automatů, křiku atp.; (m) nastavit hranice intimity, fyzických kontaktů a sexuálních projevů; (n) vyloučit sexuálně vulgární slovník z komunikace; (o) dítě jeho věku vhodným způsobem poučit o sexualitě a sexuálním zneužívání.

- Podpořte zdravý vývoj dítěte vhodným fyzickým kontaktem: citlivými a konejšivými doteky, které berou ohledy na potřeby a komfort dítěte.
- Je-li dítě se sexualizovanými projevy takto podporováno, pomáhá mu to k poznání vlastních hranic a zároveň respektování hranic ostatních. Dítě se tak učí vymezovat ostatním, kde jsou jeho hranice, kde už začíná jeho „soukromá zóna“. Děti, jejichž hranice jsou narušovány, si často ani neuvědomují, co vlastně pojem „soukromá zóna“ znamená. Musí se to teprve naučit. Stejně tak netuší, co by měly očekávat od ostatních a neumí dodržovat hranice ostatních. Rodiče by měli fungovat jako vzor, aby se dítě mohlo od nich učit, kde jsou jeho přirozené hranice. Psychicky a fyzicky zanedbávané děti často potřebují dodat odvahy k tomu, aby se samy pouštěly do kontaktu s jinými lidmi.

Stabilní přístup

Někteří rodiče se domnívají, že určité způsoby chování jsou v jistém kontextu přijatelné, a pak za ně, v jiné situaci, děti trestají. Všechny problematické sexuální projevy musí vymizet. Děti se sexualizovanými projevy si neumí vymezit pro svoje projevy správný čas a místo. Příkladem může být situace, kdy si rodič myslí, že je neškodné a zábavné, když si jeho dítě hraje venku pod hadicí s ostatními a snaží se stáhnout jim plavky, a pak jej trestají za to, že zkusí ve škole nebo na hřišti zvedat dívkám sukně. Jiný příklad: rodič pokládá za roztomilé, když malá holčička „svádí“ mámina přítele, ale je pro ně zcela nepřijatelné, když totéž začne dělat v přítomnosti jiných dospělých. Děti takové situace nedovedou odlišit, jsou pro ně stejné. Jsou pak velmi zmatené, že jsou za některé chování jednou chváleny (resp. chování je jim tolerováno) a podruhé trestány. Řešením je vždy stejné posuzování takových situací. Děti se sexualizovanými projevy potřebují jednoznačné hranice ohledně všeho, co se sexu a sexualitě týká; v opačném případě je to bude pouze mást, stávají se také mnohem větším rizikem pro sexuální zneužití.

Děti, které osahávají druhé

Přesné pojmenování problému

Objevují-li se u dítěte problematické sexualizované projevy, je třeba pečlivě vymezit daný problém. Jak jsme již zmínili v úvodu příručky, můžeme hovořit o třech skupinách dětí se sexualizovanými projevy. Označení dítěte jako „toho, který sexuálně obtěžuje ostatní“, pokud to zcela přesně neodpovídá povaze problému, může mít velmi škodlivé následky. Ještě závažnější pro vývoj vlastní identity u dítěte jsou pojmenování typu „sexuální násilník“, „pachatel“ apod. Takto by dítě nikdy být označeno nemělo. Je-li chování dítěte skutečně nepřiměřené, můžeme použít termíny jako „dítě, které druhé osahává“. Tedy označení způsobu chování, nikoli dítěte jako takového.

Je-li dítě umístěno mimo domov s nálepkou „ten, který druhé osahává“ a je-li toto označení neadekvátní vzhledem k závažnosti problému, bude pro něj velmi těžké, ne-li přímo nemožné, se nálepky zbavit. Může to mít za následek, že dítě samo začne na sebe pohlížet jako na „sexuálního násilníka“, i když k tomu není dostatečný důvod. Může s ním být zacházeno jako s někým, kdo se potřebuje zbavit nežádoucích projevů, které u něj ovšem nikdy nenastaly.

V případě sexuálního zneužití je riziko, že se bude pracovat na odstranění sexualizovaných projevů, ale nikoli na zpracování samotného traumatu sexuálního zneužití, které je příčinou tohoto chování. To má za následek prohloubení traumatizace dítěte.

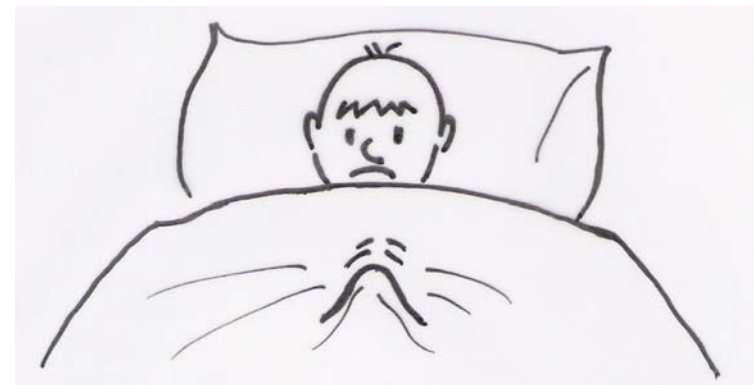
Jelikož mnoho lidí věří, že neexistuje spolehlivý způsob nápravy pro jedince se sexualizovanými projevy a mylně spojují sexualizované projevy u dětí s dospělými, je možné, že na dítě bude už vždy pohlíženo jako na někoho, kdo je potenciálně sexuálně nebezpečný. Důsledky takového kroku jsou nedozírné.

Na následujících řádkách uvádíme některá doporučení, co dělat, když dítě osahává druhé. Cílem není zahanbení či ponížení dítěte, to by mohlo mít na psychiku dítěte velmi negativní dopad, ale zajištění ochrany okolí dítěte i pomoci jemu samotnému.

- V souvislosti s typem problematického sexuálního chování dítěte by mělo být pod dohledem, stýká-li se s jinými dětmi. Je-li dítě se sklony k obtěžování druhých ve společnosti jiného dítěte, které je nesebevědomé a zranitelné, nemělo by být ponecháno bez dozoru dospělých; toto platí až do chvíle, kdy je problém vyřešen. (Zranitelné děti mohou být mladší, stejně staré, ale i starší než dítě se sexualizovanými projevy.)
- Dětem se sexualizovanými projevy by neměl být svěřován dozor nad jinými dětmi, a to ani po krátkou dobu.
- Je velmi žádoucí, aby dítě se sklony k obtěžování druhých nespalo v jedné místnosti s jinými dětmi.
- Všechny hygienické činnosti by měly být prováděny odděleně od ostatních. Děti se sexualizovanými projevy by se neměly koupat ani sprchovat s ostatními. Toto opatření pomůže vštípit dítěti pojem soukromí. Pro zajištění soukromí v koupelně je nezbytné, aby se dveře dalo zamknout zevnitř (nejsou-li děti velmi malé).
- Děti a dospělí by se neměli pohybovat před dítětem nazí. Přestože to je v některých domácnostech normální, v prostředí, v němž žije dítě se sexualizovanými projevy, by toto mělo být odstraněno; v opačném případě to může vyvolat v dítěti nepříjemné vzpomínky, příp. mu poskytnout příležitost k nevhodnému chování.
- O sexualizovaných projevech by měli druzí, kteří přichází s dítětem do kontaktu, vědět. Samotné dítě by mělo být o tom uvědoměno. Účelem tohoto opatření není vyvolat „aféru“, která by dítě pohoršila nebo vystrašila okolí. Dítě se sexualizovanými projevy by nemělo nabýt pocit strachu či odmítnutí. Pokud se dítě k tomuto postaví pozitivně, rodič s ním může prodiskutovat různé návrhy ohledně toho, jak by měl ostatním danou situaci vysvětlit. Pokud o tom dítě nechce mluvit, rodič mu může vysvětlit, že by byl rád, kdyby o svém problému dítě samo povědělo ostatním, ale bude-li to nutné, může to udělat on. Dítě by mělo vědět, že i druhé děti mají nějaký problém, který zasahuje ostatní členy rodiny. Předtím, než začne dítě o svém problému mluvit, rodič se může zeptat ostatních na jejich problémy. V okruhu blízkých lidí může dospělý říct: „Honza se občas snaží přimět jiné děti k sexuálním hrám. Sám ví, že je to problém, který je potřeba odstranit. Pomůžete mu tím, že mě upozorníte pokaždé, když se vás bude nepatřičně dotýkat nebo když vám bude říkat, abyste se dotýkali jeho. Pokud se vás bude snažit přinutit, abyste o tom nikomu neříkali, nebo vás bude chtít uplatit, řekněte mi to. Je to dobrý způsob, jak Honzovi pomoci. Když uvidí, že to nepřejdeme jen tak, bude si to příště pamatovat a pomůže mu to zvládnout jeho problém.“

Je také možné nenápadně se zeptat ostatních dětí, jestli na ně Honza něco zkoušel. Děti potřebují vědět, že jejich pohodlí a bezpečí je velmi důležité. Rodič by si měl všimnout náznaků strachu nebo náhlého zpozornění u dětí, které jsou zrovna s dotyčným dítětem. Tato opatření musí být dodržována, aby se rodič ujistil, že dítě se sexualizovanými projevy neuplácí jiné děti, nevyhrožuje jim, ani je do ničeho nenutí.

Masturbace

Rodiče, vidí-li dítě, jak dráždí své genitálie, často mylně tento projev považují za masturbaci. Je vhodné mít přehled o různých situacích, za kterých k tomu dochází. Některé děti se tak vyrovnávají se silnými emocemi, jako je rozrušení nebo strach či nervozita, jiné si takto hrají např. při sledování televize. Některé děti se dráždí ze zvyku a potřeby stereotypního pohybu při usínání. Zejména tato rytmická a dlouhodobá stimulaci pohlavních orgánů, může i u dětí vyústit v orgasmus. Všechny malé děti, dokonce i ty nejmenší, jsou k možnosti dosáhnout orgasmu fyzicky uzpůsobené.

Rodiče zpravidla vedou děti k tomu, aby takové chování omezily na místa, kde jsou samy. Ideální je dětský pokoj, příp. koupelna. Pokud dítě provozuje masturbaci v soukromí a bere ji jako nástroj příjemného vzrušení, jde o přirozené a běžné chování, ovšem za předpokladu, že nedochází k poranění genitálií, nebo že se nestává hlavní prioritou před jinými pro jeho věk adekvátními aktivitami.

Někteří rodiče jsou k masturbaci a dalším sexualizovaným projevům silně negativní.

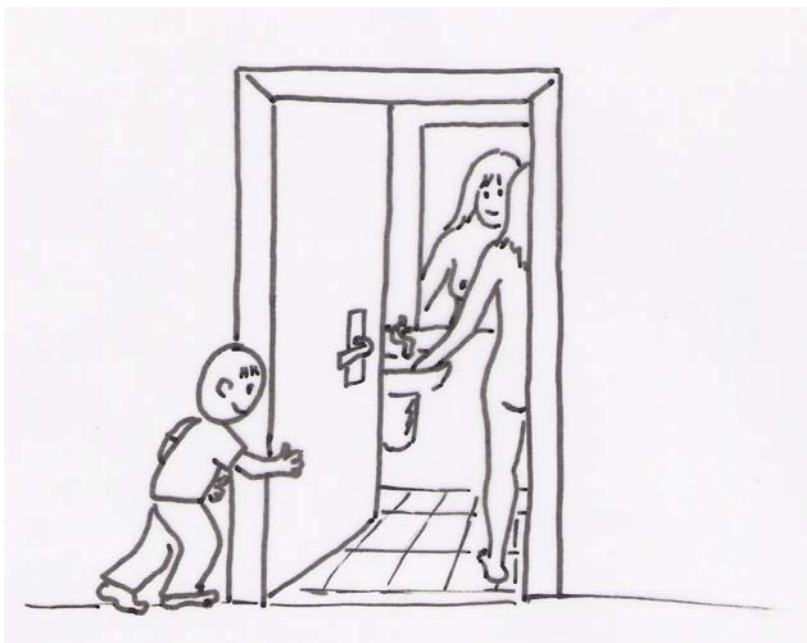
Pokud dítě bere masturbaci jako způsob, jak se zbavit nepříjemných pocitů, příp. aby zapomnělo na své problémy, je třeba zakročit. Avšak úplný zákaz

nemusí být tím nejlepším řešením. Snahou rodiče by mělo být zajistit, aby se masturbace nestala způsobem, jakým dítě řeší své problémy, strach či napětí. Způsob, kdy se dítě naučí řešit problémy výhradně touto cestou, může v pozdějším životě mít svoji obdobu v tom, že začne problémy řešit alkoholem, drogami, či jinými závažnými patologickými formami.

Pokud se dítě vzrušuje skrze dráždění svého těla o druhého člověka, je na místě tomu zamezit např. tím, že řekneme: „Není dobré, když se mě takhle svým přirozením dotýkáš. Pojd', půjdeme se projít (přečteme si knihu, zahrajeme si hru, upečeme dort, popovídáme si apod.).“ Některé tyto děti mohou být citově deprivované, nebo mají v kontaktu s druhými jiné problémy, další byly sexuálně zneužívané, např. byly nuceny dělat tyto věci pro vzrušení jiných osob. Pokud rodič ví, že dítě má tuto zkušenost, měl by dítěti pravidelně připomínat: „Vím, že se tě takto XY dotýkal, to nebylo od něj správné.“

Pokud má dítě sklony bolestivě dráždit své genitálie, je na místě konzultace s lékařem, aby se vyloučilo, zda příčinou není zdravotní důvod. Pokud chování i při vyloučení zdravotního důvodu pokračuje, je na místě vyhledat odborníka, který má s touto problematikou zkušenosti.

Některé děti přestanou masturbovat, projev přetrvává pouze v případě zvláště vypjaté či emotivní situace nebo v situaci, která jim připomene „spouštěč“ dřívějšího chování. Je nutné proto snažit se tyto spouštěče eliminovat.

Povídejte si s dítětem o sexu

1. Odpovězte dítěti na otázky ohledně sexu a sexuality. Ptá-li se dítě na něco ze sexuální oblasti, rodič by měl odpovídat věcně, jasně a způsobem, jaký odpovídá věku dítěte. Je důležité, aby děti se sexualizovanými projevy měly správné a přesné informace a aby neviděly sex jako něco tabuizovaného nebo špatného. Zeptá-li se dítě na názvy intimních partií, měl by je rodič pojmenovat (zároveň by měl dát prostor, jestli se dítě bude chtít dozvědět více informací). Některé děti mohou pokládat nekonečné dotazy o sexualitě i poté, co už jim na všechny někdo odpověděl. Někdy mají tyto otázky vyřešit pocit strachu a zmatenosti ohledně sexu, pocity, jaké má dítě z daného jevu (tématu apod.), jindy chce dítě uvést rodiče do rozpaků. Je vhodné vyhledat odborníka, pokud má dítě tendenci vést nekonečné diskuse o sexu doma nebo ve škole.

2. Pro pojmenovávání intimních částí těla používejte správné názvy. Je to ukazatel toho, že na lidském těle není nic závadného, a pomáhá to k uklidnění dítěte.

3. Snažte se, aby dítě se sexualizovanými projevy pochopilo, že sex je v pořádku, ale takové projevy, které přísluší dospělým u něj v pořádku nejsou, dokud nebude starší. Zjištění, že sex je špatný, nechutný nebo nebezpečný, může mít na vývoj dítěte negativní vliv. Dítě by nemělo získat pocit, že intimní doteky jsou „špatné“. Je nutné zajistit, aby v okamžiku, kdy vyroste a bude ve věku, v němž je sexuální chování přirozené, dítě chápalo, že sex je přirozený, zdravý a příjemný způsob, kterým si dva lidé prokazují vzájemnou lásku.

4. Snažte se, aby dítě pochopilo, že stejně jako jeho tělo náleží pouze jemu samému, to samé platí i o tělech ostatních lidí.

Naslouchejte dítěti a odpovídejte mu

1. Děti, které byly sexuálně zneužívané, zanedbávány, nebo žily v domácnostech, v nichž docházelo k násilí, zakusily pocit nesmírné bolesti a strachu. Tyto děti potřebují vědět, že existují lidé, kteří jim budou naslouchat v okamžiku, kdy se budou chtít vypovídat ze všech hrůzných věcí, které zažily. Není nutné řešit všechny situace a problémy dítěte. Často stačí pouze naslouchat a dát najevo porozumění, neodsuzovat ani dítě samotné, ani jiné osoby; přesvědčit dítě, že rozumí tomu, co cítí. Mnoho dětí potřebuje ujistit, že stále mohou milovat a být milovány. Podrobné „vyšetřování“ problému nebo „šfouření“ v choulostivých situacích není dobré řešení a není úkolem rodičů. Na místě je vyhledat pomoc odborníka – psychoterapeuta, který s dítětem zpracuje nepříjemné pocity. Terapeut může také asistovat rodičům ve snaze eliminovat problematické sexualizované projevy dítěte.

2. Pomozte dítěti porozumět jeho pocitům. Většina dětí se sexualizovanými projevy svým pocitům téměř vůbec nerozumí a rozeznává pouze emoční extrémy. Hodně těchto dětí vyjadřuje všechny negativní emoce vztekem. Je dobré snažit se vysvětlit dítěti rozdíl mezi jednotlivými emocemi, jako jsou například strach, žárlivost, smutek, osamělost, vzrušení, radost, nadšení, naděje apod.

3. Pomozte dítěti mluvit o jeho pocitech místo toho, aby si je vybíjelo na ostatních. Dítě by se mělo naučit říkat: „Jsem naštvaný,“ místo aby např. rozbilo sestře hračku. Děti si také mohou vytvořit alternativní projevy chování jako způsob k vyjádření svých pocitů; například je-li dítě naštvané, může mlátit do polštáře, trhat papír, případně nakreslit osobu nebo věc, která jej štve, a celý papír začmárat.

Trpělivá a laskavá péče

Zvládnout chování dítěte se sexualizovanými projevy je někdy opravdu těžké a vyžaduje to značnou trpělivost a pochopení, stejně jako důkladné znalosti daného problému.

Povzbuzení je stejně důležité, jako vymezení pravidel.

1. Mnoho rodičů dětí se sexualizovanými projevy má tendenci nadměrně zdůrazňovat negativa. U dětí se sexualizovanými projevy je důležité snažit se je pozitivně motivovat, např.: „To bylo vynikající. Dokázal jsi to udělat, přestože to pro tebe muselo být těžké.“ „Přestože je to těžké, vím, že se svého zlovyklu dokážeš zbavit. Pomůžu ti.“ „Je dobré, že se ovládáš.“ „Vím, že tě to naštvalo, ale zvládl jsi to a nevybouchl jsi – výborně.“

2. Dejte dítěti možnost vlastní volby nad některými záležitostmi a zkoušejte, jak se dokáže kontrolovat. Děti se sexualizovanými projevy se musí naučit mít vlastní chování pod kontrolou. U velmi malých dětí lze možnost volby aplikovat např. na oblečení („Které z těchto dvou triček si chceš vzít na sebe?“) nebo jiná jednoduchá rozhodnutí („Chceš jahodovou nebo vanilkovou zmrzlinu?“). Starší děti se mohou například rozhodnout, jestli si uklidí pokoj v sobotu nebo v neděli. Pokud je v rodině více dětí, mohou se s rodiči dohodnout na rozpisu pomoci v domácnosti.

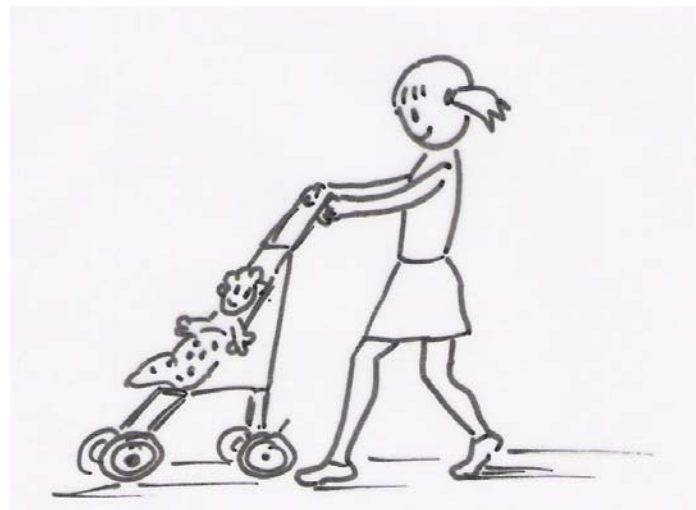
3. Posilujte sebevědomí dítěte všude tam, kde je to možné. Děti se sexualizovanými projevy mají často silný nedostatek sebedůvěry. Pomoc a péče rodičů jim dává pocit, že nejsou zbytečné. Pro děti je velmi důležité vědět, že existuje alespoň jedna věc, kterou umí dobře a na kterou mohou být pyšní. Může to být například čtení, kreslení, rybaření, plavání, fotbal, sbírání známek, basketbal, skaut, hra na hudební nástroj, zpěv apod. Je důležité, aby každé dítě mělo

nějakou oblast, pro kterou je rodiče mohou vždy pochválit. Obzvlášť dobré je, pokud rodič a dítě mohou tuto činnost vzájemně sdílet.

4. Umožněte dětem, které se projevují sexualizovaně, být opravdu dětmi. Některé děti se sexualizovanými projevy mohly být nuceny zastupovat roli dospělého – to zahrnuje například starání se o sourozence, řešení soudních záležitostí či dalších oblastí příslušejících dospělým. Mohly tak např. zastupovat roli matky, která trpí depresemi nebo je závislá na drogách. Pro zdravý vývoj dítěte je však žádoucí, aby děti byly skutečně pouze dětmi. U dětí, které byly nuceny zastupovat roli dospělého, může chvíli trvat, než si zvyknou, že se mohou uvolnit, chovat se adekvátně k jejich věku. Rodiče by měli dávat najevo dítěti své porozumění, zároveň mu ponechat úměrně k věku určitou míru zodpovědnosti, a tím navrátit dítěti spontaneitu a dětskost příslušející jeho věku.

Některé děti se sexualizovanými projevy mohly být nuceny plnit roli partnera a to včetně příslušné ženské či mužské role případně též oblasti sexuality. Někteří rodiče těchto dětí jsou na nich citově závislí, což se někdy může projevit i v oblasti sexuality, zejména nemá-li rodič k tomuto dospělého partnera. Z toho důvodu může být pro dítě značně obtížné navázat vztah s jinou dospělou osobou. Dítě tak může být zmatené, jindy je takový vztah pro něj ohrožující nebo naopak může být neadekvátně vzrušené.

5. Mnoho dětí se sexualizovanými projevy těžko ovládá svoji impulzivitu a má nízkou toleranci vůči stresu. Existuje řada her, ve kterých dítě může svou sebekontrolu a sebeovládání trénovat, kdy např. musí čekat, až na něho dojde řada.

Škola a volnočasové aktivity

Pokud rodiče zjistí, že se jejich dítě chová sexualizovaně, např. je riziko, že bude ve škole osahávat jiné děti, je na místě konzultace s učitelem. Cílem promluvy by měla být dohoda adekvátních opatření za účelem ošetření situace. Rodiče tak zároveň předejdou riziku, kdy dítě bude nevhodně v třídním kolektivu „onálepkováno“. V této situaci je na místě požádat o spolupráci školního psychologa či jiného odborníka.

Řešení problému se školou nemá za cíl dítě sankcionovat či ho nějak stigmatizovat, ale pomoci situaci ošetřit.

Je-li to možné, dítě by mělo mít možnost podílet se na všech rozhodnutích a vytyčených cílech, které se ho týkají. Dítě by mělo samo přispět k opatřením, která se ohledně jeho nevhodných projevů učiní. Takto se bude cítit zapojené a bude mít situaci pod kontrolou. Po určité době, během níž se dítě nedopustí žádného prohřešku, zlepší úroveň sebeovládání doma i ve škole, lze mu dle dohody poskytnout větší svobodu. Opatření vůči nevhodným projevům by se měla postupně zmenšovat a dítěti by měla být poskytnuta možnost dokázat zvýšenou schopnost adaptace na daná pravidla. Dítě by mělo být pozitivně motivováno a chváleno za dodržování podmínek, stejně jako postihováno za jejich nedodržení.

Několik slov pro náhradní rodiče

Výchova dítěte je pro rodiče velkým uspokojením, mnohdy však také klade na rodiče velké nároky. V případě, že je nutné dítě odebrat z domova, přechází odpovědnost na vychovatele či náhradní rodiče. Děti se sexualizovanými projevy jsou pro dospělé, kteří o ně pečují, často náročným oříškem.

Příprava náhradních rodičů

1. Adekvátní příprava: Náhradní rodiče, kteří jsou informováni o minulosti dítěte a o jeho sexualizovaných projevech, mohou daleko lépe poskytnout dítěti zdravé a stabilní prostředí než v případě, že o dítěti tyto informace nemají. Někdy se jim tyto informace upřou z obavy, že náhradní rodiče nebudou k sobě takové dítě chtít. Nedostatek přípravy může přivést dítě i rodiče do krizové situace v okamžiku, kdy problémy vyplavou na povrch. Může to vyústit v nepatřičné sexualizované chování nebo sexuální zneužívání jiného dítěte. Taková chyba zvyšuje v dítěti pocit vlastního selhání a odmítání druhými a může sexualizované chování ještě posílit.

Je důležité, aby náhradní rodiče měli informace o sexuálním zneužívání dítěte, zanedbávání, domácím násilí, rozvodech, či trestné činnosti biologických rodičů. Dítě, žijící s člověkem, který o něm neví téměř nic, se zákonitě cítí osamocené, izolované a opuštěné.

2. Podpora: Je důležité, aby náhradní rodiče poskytovali dětem tolik podpory, kolik jen mohou. Velmi vítaným a doporučovaným krokem je vytvoření „podpůrných skupin“ s ostatními náhradními rodiči; tyto skupiny by měly pomáhat dětem vzpamatovat se z traumatických zážitků, které v minulosti prožily. Odborník pracující s těmito rodinami může být neocenitelným pomocníkem v poskytování různých rad, jak pomoci rodině.

3. Terapeut nebo jiný specializovaný odborník: Pro každé dítě se sexualizovanými projevy je spolupráce s příslušným odborníkem *nejlepším* řešením, protože sexuální projevy mohou u rodičů vyvolávat negativní pocity a reakce. Terapeut může být objektivnější a může rodičům pomoci k většímu nadhledu a předejít „odsouzení“ dítěte.

Pro dítě, které sexuálně obtěžuje jiné děti, či pro dítě, které bylo samo sexuálně zneužito, je takový pracovník přímo *nutností*. Zmatek, vztek a negativismus obecně jsou u těchto dětí daleko silnější než u dětí s mírnějšími problémy.

Do terapeutické péče by měla být zapojena celá náhradní rodina dítěte.

4. Udržování úzkého kontaktu se všemi, kteří dítě podporují: Jsou-li rodiče chováním dítěte znepokojeni, měli by to ihned konzultovat s odborníkem. Mají totiž ze všech lidí pracujících s dítětem nejpřesnější informace ohledně jeho chování. Tyto informace jsou zásadní pro adekvátní způsob spolupráce s dítětem.

Důležitá je spolupráce všech zaangażovaných. Někdy mají lidé pracující s těmito dětmi natolik rozdílné postoje, že spolu prostě nevyjdou. Dítě poté cítí napětí, které ho znejišťuje, nikam neposouvá. Tyto děti mají zkušenost s rodiči, kteří jim neposkytovali dostatečně pevnou oporu, proto je zvláště nutné, aby se totéž neopakovalo i u současných rodičů a lidí, kteří se o dítě starají (i mimo rodinu).

Možné komplikace osvojení dětí se sexualizovanými projevy

Ne všichni náhradní rodiče jsou schopni přistupovat k dítěti se sexualizovanými projevy stejným způsobem jako k jiným dětem. Následující případy mohou potenciálním náhradním rodičům těchto dětí pomoci ujasnit si, zda jsou schopni o tyto děti skutečně pečovat.

1. Vlastní zkušenost se sexuálním zneužíváním v dětství: Mnoho dospělých, kteří byli jako děti sexuálně zneužíváni, se přes toto trauma dokázalo přenést; u některých ovšem přetrvává. Život s dítětem se sexualizovanými projevy může přinášet nežádoucí vlastní vzpomínky a může být zdrojem bolesti pro člověka, který se nevyrovnal s vlastním traumatem z dětství. Dítě může připomenout rodiči sebe sama, případně někoho, kdo ho sám kdysi zneužíval.

2. Vlastní nepevné hranice: Hodně dětí se sexualizovanými projevy má malé citové, fyzické a sexuální zábrany; mohou být velmi dotěrné a neodbytné. Pokud má náhradní rodič problémy se svými vlastními hranicemi, dítěti to nejenže nepomůže, ale naopak to ještě zesílí jeho problémy, a stejně tak problémy tohoto rodiče. Pro děti se sexualizovanými projevy je důležité naučit se znát adekvátní hranice.

3. Vlastní problémy v oblasti sexuality: Náhradní rodiče, kteří berou svoji vlastní sexualitu, případně otevřené rozhovory o sexu, jako něco nepatřičného, se pro děti se sexualizovanými projevy nehodí. Zastávají-li rodič názor, že jsou pro dítě špatné jakékoli projevy sexuality, bude pro něj velice těžké poskytnout dítěti zdravou atmosféru, v níž by se mohlo optimálně vyvíjet. Rodiče jsou pochopitelně znepokojeni, jestliže u dítěte vidí otevřeně sexuální chování, zvláště jeli věku nepřiměřené nebo spojeno s agresivitou. Každopádně je důležité uvědomit si, že problém v sexuálním chování je jenom jedním aspektem chování jako celku a pouze malou částí celé osobnosti dítěte. Děti by se neměly cítit zahanbeny jen proto, že objevují vlastní sexualitu.

4. Silné náboženské přesvědčení: Pro náhradní rodiče mohou být děti se sexualizovanými projevy obzvlášť výchovně obtížné, jsou-li silně nábožensky založení. Například: některé tyto děti masturbují (někdy i před druhými lidmi). Pokud rodič vidí toto chování jako „hříšné“ nebo vidí dítě jako „hříšníka“ („Půjdeš do pekla!“) jen proto, že se tomuto chování věnuje, bude to mít neblahý vliv na sebevědomí dítěte. Mají-li rodiče silný negativní postoj k homosexualitě, mohou nepřiměřeně reagovat na fyzické kontakty osob stejného pohlaví. Všechny tyto projevy se na vývoji dětského vnímání sexuality mohou negativně projevit.

5. Komunikace s rodinou dítěte, pro zvolení nejvhodnějšího přístupu k dítěti: Mnoho rodičů dětí se sexualizovanými projevy, kterým byly tyto děti odebrány, mají podobné problémy, z nichž některé mohou být sexuálního rázu, jiné mohou být spojeny s agresivitou. Jiní rodiče jsou psychicky nemocní, mají problémy se sebeovládáním nebo zvládáním frustrace, problémy s drogami či alkoholem. Náhradní rodiče mohou rodiče dětí se sexualizovanými projevy nenávidět. Každopádně faktem zůstává, že děti, které byly odebrány z domova, si potřebují vztah k vlastním rodičům vyřešit. To je pouze záležitostí dítěte samotného, nikoliv rodičů.

Rodiče, kteří cítí, že dítěti nemůžou pomoci v usmíření s vlastními rodiči, případně cítí, že mu nebudou schopni umožnit se s rodiči znovu shledat, a to i přes rozhodnutí soudu, mu prokazují medvědí službu. Děti se sexualizovanými projevy potřebují péči a podporu náhradních rodičů a zároveň mít vyřešený vztah s vlastními rodiči. Rodiče, kterým je jasné, že nebudou schopni toto dítěti umožnit, by se měli buď obrátit na odborníka, nebo by si takové dítě neměli osvojovat.

Spolupráce a komunikace

Mezi rodiči může docházet často k rozporům ve věcech kolem výchovy, které se týkají sexu a sexuality, což může negativně ovlivnit řešení. Všichni ve věci zaangażovaní by měli vzájemně spolupracovat. Jakékoliv rozpory by měly být otevřeně probírány a řešeny.

Existuje pomoc pro děti s problematickými sexualizovanými projevy?

Ano, existuje způsob, jak řešit sexualizované projevy dětí. Tyto děti mají příliš mnoho zkušeností s „dospělou“ sexualitou, vyrůstaly v nevhodném prostředí, případně mohly být sexuálně zneužívány. Děti jsou jako houby, které nasávají podněty ve svém okolí: jsou ovlivněny chováním, pocity, názory a hodnotami lidí okolo sebe. Pro zdravý budoucí vývoj dítěte se sexualizovanými projevy je důležité zajistit mu bezpečné a přirozené prostředí.

Je důležité neporovnávat sexualizované projevy dětí s dospělými. Naneštěstí je toto srovnání stále poměrně časté a vede k přesvědčení, že tyto děti budou mít problémy v sexuálním chování po celý život – toto však žádný výzkum nepotvrdil a není reálný důvod se toho obávat. Je nežádoucí, aby dítě získalo nálepkou „sexuálního násilníka“ či „devianta“, která by ho pak provázela po celý život. Většina potíže se sexualizovanými projevy často pod odborným vedením překoná.

V případě sexuálního zneužití je vedle zamezení dalšího pokračování takového chování i odborná pomoc dítěti a jeho rodině pro zpracování traumatické zkušenosti. Nelze se tedy zaměřit pouze na odstranění sexualizovaných projevů samotných.

Terapie

Individuální terapie ve spolupráci s rodiči

Individuální terapie může dítěti pomoci v objeovávání a překonávání potíží, špatných zážitků a s nimi souvisejících pocitů. Samotná individuální terapie s dítětem však nestačí. Uzdravení dítěte je možné pouze za pomoci rodičů a stabilizace domácího prostředí. Terapeut je průvodce ukazujícím rodičům a dítěti, jak pracovat společně na nápravě problému.

Jeden z rodičů musí dítě na terapii doprovázet a musí aktivně s terapeutem spolupracovat. Někdy se může stát, že rodič nebo dítě budou vzájemně v konfliktu,

našivání a budou se obviňovat navzájem. Terapeut jim může pomoci zvládnout situaci, aby byli schopní spolupracovat, přenesli se přes neshody a snažili se najít a provést potřebné změny. Tato terapeutická činnost pomůže vytvořit pevnější pouto mezi rodičem a dítětem, což je pro zdravý psychický vývoj dítěte naprosto zásadní. Do terapeutického procesu je vhodné zapojit všechny zaangażované. Někdy je na místě také individuální práce s dalšími členy.

Skupinová terapie

Skupinová terapie je vhodným prostředkem pro vývoj sociálních schopností, sebekontroly a schopnosti ovládat frustraci a vztek u dětí se sexualizovanými projevy. Ve skupině jedinec nabývá pocit sounáležitosti a korektivní zkušenost, že není jediný, který má problémy. Skupina dále slouží pro konfrontaci vlastního chování s chováním ostatních členů atp.

Rodinná terapie

Rodinná terapie seznamuje terapeuta s jakýmsi „nastavením“ rodiny ohledně sexu a sexuality; s rodinnými zvláštnostmi a slabostmi, s vnitřními vazbami v rodině a s výchovnými schopnostmi rodičů. Mnohdy identifikace problému jednoho člena rodiny zasáhne významně do struktury celého rodinného systému. Rodinná terapie pomáhá zvládnout problémy rodině jako celku stejně jako věnuje pozornost každému členu individuálně.

Kam se obrátit o pomoc

Po přečtení této příručky jste nejspíš zjistili, že sexualizované projevy vašeho dítěte jsou přirozené a zdravé. Pokud však máte obavy, měli byste se obrátit na kvalifikovaného odborníka, který má znalosti ohledně dětské sexuality nebo sexuálního zneužívání, a požádat ho o posouzení situace. Pro diagnostiku potíží lze doporučit obrátit se nejlépe na psychologa, který s touto oblastí má zkušenosti, případně vyhledat pomoc dětského psychiatra nebo pro vyloučení somatických potíží pediatra. Pro pomoc při nápravě potíží je vhodné vyhledat psychoterapeutickou péči.

Na následujících řádkách uvádíme některé vybrané kontakty na organizace, kam je možné se v případě potřeby obrátit o pomoc.

V České republice se specializuje na problematiku sexuálního zneužívání, fyzického a psychického týrání a zanedbávání dítěte Dětské krizové centrum o.s. (www.dkc.cz), které má celorepublikovou působnost. Další krizová centra, která pracují s problematikou domácího násilí, týrání a zneužívání dětí jsou

v Brně (www.spondea.cz), Chrudimi (www.pestalozzi.cz) a Českých Budějovicích (www.dcjkc.cz).

V současnosti existují také non-stop linky telefonické, případně též internetové. Pro rodiče a děti slouží linka důvěry Dětského krizového centra 241 484 149, dále Rodičovská linka 283 852 222, pro děti pak Linka bezpečí 800 155 555, či Růžová linka 272 736 263, v Brně sídlí Modrá linka 549 241 010.

Řada organizací je pak zaměřená na dospělé, kteří se stali v dětství či dospělosti obětí domácího násilí či týrání nebo sexuálního zneužívání. K těm nejznámějším patří např. Élektra (www.centrumelektra.cz), Rosa (www.rosa-os.cz), Donna (www.donalinka.cz), Bílý kruh bezpečí (www.bkb.cz) a další.

Kdy se obrátit na odbor péče o dítě nebo na policii?

Pokud se dítě stalo obětí sexuálního zneužívání, toto zneužívání stále pokračuje a osoba, která se o něm dozví, mu nedokáže zamezit, je povinna oznámit to policii. Sexuální zneužívání je trestný čin. Další, kdo by měl být vždy do řešení situace zapojen, je odbor péče o dítě (OSPOD), který sídlí v každém okrese, resp. městské části. Máte-li jakékoli podezření, že není kolem dítěte něco v pořádku, je zcela na místě OSPOD kontaktovat. Díky pověření sociálně-právní ochranou dítěte je tento orgán povinen situaci prošetřit a dále řešit.

Poděkování:

Pěstounským rodinám, které se zúčastnily pilotního projektu „Program doprovázení náhradních rodin“, a všem ostatním náhradním rodinám, díky kterým vznikl celý projekt i tato brožura.

Děkujeme Mgr. Lucii Zemánkové za citlivé přizpůsobení předlohy pro naše kulturně-sociální podmínky.

Projekt „Program doprovázení pěstounských rodin – zavádění nového typu služby pro náhradní rodinnou péči“, v rámci kterého vychází tato příručka, byl podpořen grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska v rámci Finančního mechanismu EHP a Norského finančního mechanismu prostřednictvím Nadace rozvoje občanské společnosti, Nadačním fondem J&T a Nadací Terezy Maxové.

Nadace Terezy Maxové

Děkujeme našim dárcům za jejich laskavou finanční podporu!

Děti a sexualita

Porozumění přirozeným a problémovým projevům

Toni Cavanagh Johnson, Ph.D.

Překlad: Dominik Zezula

Úprava textu: Mgr. Lucie Zemánková

Grafická úprava: Radka Motýlová

Kresba: Mgr. et Bc. Pavel Kopta

V roce 2008 vydalo

Občanské sdružení Rozum a Cit

Jablonského 639/4, 170 00 Praha 7

Kontaktní adresa:

Komenského náměstí 1867, 251 01 Říčany

Tel.: 323 605 782

e-mail: poradna@rozumacit.cz, sluzby@rozumacit.cz

www.rozumacit.cz

Vytiskla tiskárna T. A. Print, s.r.o.

Opatovická 18, 113 81 Praha 1

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována bez souhlasu majitelů práv.

© Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008

Illustration © Mgr. et Bc. Pavel Kopta, 2008

Klíčem k nápravě problematických sexuálních projevů dítěte je vytvoření optimálního prostředí, v němž se dítěti dostane citové podpory a zdravého fyzického a sexuálního vývoje za asistence pečlivých, podporujících a empatických rodičů.

Toni Cavanagh Johnson, Ph.D., je licencovaná klinická psychologka se soukromou praxí v Jižní Pasadeně v Kalifornii. Přednášela na téma zneužívání dětí a dětské sexuality v Austrálii, na Novém Zélandě, v Jižní Americe, Evropě, Jižní Africe, Kanadě, Hongkongu a napříč Spojenými státy. Poskytuje konzultace sociálním pracovníkům zabývajícím se ochranou dětí, odborníkům, právníkům, policii, kurátorům a soudům v záležitostech týkajících se zneužívání a domácího násilí.